

ALDO ZANARDO

Večdimenzionalni človek

Ali je marksistična kultura na zadovoljiv način zagotovila človeku-posamezniku prostor v svojih interpretativnih prizadevanjih? Pri Marxu soobstajata vsaj dve viziji tega vprašanja: ena je organicistična in poudarja osvobajanje v družbeni totalnosti, druga temelji na emancipaciji množstva posamičnih subjektov, ki pa ostanejo samo svoji. Mimo kritike abstraktnega individualizma je še vedno potrebno znova opredeliti te teme.

Socialistična kultura, ki skuša danes pojasniti globoka hotenja naših družb, se mora nujno oblikovati predvsem kot razmišljanje o osvobajanju posameznika: se pravi človeškega bitja v njegovi posamičnosti in v celoti vseh njegovih razsežij. Res je sicer, da je bila socialistična kultura po svojem bistvu pogosto prav razmislek o delavcu-posamezniku, o razrednem subjektu ali pa o zaprtem, negativnem individualizmu. Res pa je tudi, da se je takšno razmišljanje utemeljevalo vselej v neki »razumevajoči« filozofiji individua, čeprav je bila le redko zares analitično obdelana in jasna.

Kar zadeva individua imamo torej o njem dolgo in neprekinjeno refleksivno prizadevanje. Vprašanja posameznika so se lotevali, po mojem mnenju, v okviru različnih modelov. Tudi v okviru takšnih, ki shematizirajo to, kar bi lahko imenovali prostor ali področje avtonomnosti posameznika. Omenim naj le dva med temi modeli, ki sta, kot se zdi, vidno dejavna v Marxovi socialistični kulturi in v tisti, ki se je izoblikovala okrog Marxa, ki pa sta tudi, če se ne motim, med najbolj značilnimi delujočimi modeli v socialistični kulturi sploh.

Prvi model bi lahko imenovali heglovski ali organicistični. V nemški socialistični kulturi zgodnjega 19. stoletja je jasno, da prevladuje prav te vrste razmišljanje o posamezniku. Pomislimo: ljudje-posamezniki so po svojem bistvu človeška ali univerzalna bitja; so delci celote, toda zgodovinsko so postali parcialna bitja (razredi, egoistični individualizem). Njihova osvoboditev pomeni vrnitev v celoto, pomeni, da postanejo dejanski sestavni elementi, živi in neabstraktni členi družbenega organizma. Predvsem lahko opozorimo na Mosesa Hessa in na njegov program za rešitev ljubeznivega in solidarnega človeka iz »krempljeve degeneriranja v parcialnosti. Lahko pa se spomnimo tudi na Marxa v letih 1843–44: posamezniki

so se zaklenili v svojo parcialnost, postati morajo ne-ločene različnosti, ne neodvisne od totalitete, univerzalna bitja. Osvoboditev pomeni razbitje okov razreda ter pohlepnega in zavistnega individualizma, ki je bil vanje vkljenjen posameznik, in stopitev posameznika s skupnostjo. Pomeni enotnost posameznika in družbe. Pomeni posameznika, ki si jemlje iz bogastva in iz vseh razsežnosti družbenega življenja. Privatno, abstraktno bivanje mora postati univerzalnost. Skratka, človek je in mora biti bistveno celota družbenih razmerij in individuuum. Lahko spomnimo tudi na zrelega Marxa, zakaj ta reflektivni model ostaja znotraj vse njegove kulture. Prikličimo si v spomin znano trditev o izvorni družbenosti posameznika, trditev, ki očitno izraža kompleksnost vzlišča posameznik/družba. Predvsem pa pomislimo na organizem, na čvrstost, ki jo je Marx neredko dokazal v pojmovanju kolektivnih identitet, kot so razred, stranka, socialistično gospodarstvo, socialistična država, socialistična družba. Kolektivna identiteta je nazadnje uveljavljena na sebi, kot subjekt-oblika, ne kot množstvo posameznikov.

Za tem modelom očitno stoji pozitivna ideja o človeku kot velikem, pa čeprav zatiranem skupku zmožnostnih razsežij, sposobnosti rasti in univerzalizacije, socializacije. Obstaja pa tudi ideja o individuuumu kot o nečem, kar ni dejansko, trajno obstojno, kot o nečem, kar ni zares utemeljeno samo v sebi, prvinsko. Model potemtakem omogoča, kar je dokazljivo z Marxom iz leta 1844, da posameznika pojmuje na ustrezen način; kot množstvo življenjskih razsežij. In omogoča tudi, opozarjam, da pojmuje individuuum kot neponovljivo, drugačno posamičnost: komunizem ne sme biti družba kar poprek izenačenih ljudi, zniveliranih, zvedenih na samo enoličnost. V modelu pa je kajpada tudi znatno tveganje. Ni bilo prav lahko in še vedno ni znotraj družbe, ki jo zaznamuje razredna in individualistična parcialnost, kot alternativo navajati posameznika kot individualnost, kot avtonomno osebnost in ne kot družbeni individuuum. Vendar pa mojem mnenju drži, da ta model ne zagotavlja v zadovoljivi meri prostora za posameznika. Ne preprečuje, da socialistična kultura ne bi zdrsnila v pojmovanje družbe, ki bi bila naravnana samo ali pretežno na kolektivno identiteto – in občuti bojazen do posameznika, do individuuma in ga sumniči za iracionalnost.

Vendar pa se v socialistični kulturi že od začetka 19. stoletja dogajajo pritiski, ki jo poskušajo v razmišljanju o individuuumu usmeriti k drugemu modelu. Protoanarhična kultura na primer: v knjigi iz leta 1845 (Edini in njegova lastnina) je Max Stirner pisal, da socialisti sakralizirajo družbo in je ne znajo pojmovati kot svoje sredstvo, kot svojo objektivizacijo. Ali pa liberalno-demokratska kultura: Arnold Ruge je leta 1845, ko ni bil več Marxov prijatelj, zavračal primarnost skupnosti in je pisal, »da pravo človeško bitje ni skupno, skupinsko bitje, temveč individuuum: ta sklenjena, dovršena eksistenca je edina resničnost vrste. Človek-posameznik ni organ, ampak cilj«. Marx sam, še pred-komunist iz leta 1842–43, je med drugim poudarjal, da so posamezniki realni subjekti, ne sestavine, ne

delci. So samodoločeni. Organizmi, kolektivne identitete pa so vsiljene določenosti, so predikati posameznikov. Osvobajanje ni v tem, da se posamezniki stopijo z družbo, temveč je v tem, da je družba zaupana posameznikom.

V letih 1845–46 je Marx-komunist sijajno reagiral na anarhična in liberalnodemokratična stališča tako, da svojega organicizma ni vsiljeval, ampak ga je temeljito revidiral. Posamezniki se mu materialistično kažejo v njihovi trdni realnosti. So predpostavke za vodilno vlogo v zgodovini, v človeškem svetu. Kolektivne identitete niso absolutni subjekti. Individuumi so tisti, ki vzpostavljajo oblike in jih potem tudi nadzorujejo. Na kočljivo Stirnerjevo knjigo Marx sploh ne odgovarja z heglovskim poveljevanjem totalitete: topli zvezi posameznika z družbo doda v teh letih hladno nadzorstvo, ki ga opravljajo posamezniki nad družbenimi dejavnostmi. Cilj osvoboditve ni socializacija posameznikov, temveč vlada posameznikov nad družbenim. In poudarek je dan svobodnemu izražanju individualnega življenja, svobodnemu in izvirnemu razvoju.

Te mišljenske poti Marx ni nikoli opustil, čeprav je res, da se je prepletala in zamenjevala tudi v drugo. V *Manifestu* komunizem ni definiran organicistično kot skupnost ali komunitarno bivanje, temveč kot asociacijo in sicer asociacijo, v kateri je svobodni razvoj vsakogar pogoj za svoboden razvoj vseh. V *Kritiki gothskega programa* je zapisano, naj ima vsak po svojih potrebah. Opraviti imamo potemtakem s tematizacijo »vsakogar«, posameznika, njegove središčnosti; poudarjena je družba, ki ni organizem, temveč urejeno mnoštvo (pluralnost) posameznikov, ki so individualnosti.

S takšnim razmišljanjem smo kajpak razvidno vpeljali model posameznika, ki le-temu zagotavlja ustrezen prostor in veljavo. Marxu ni uspelo, da bi v celoti izvedel nasledke te zastavitve. Sama tema o nadzoru posameznikov nad družbenimi dejavnostmi, po mojem mnenju, ni dovolj razvita v vsej svoji pluralistični vrednosti in antiorganicistični opredelitvi. Toda ideja o družbi, ki ni nujnost družbenega, temveč razmerja med družbenim in individualnim, je dovolj jasna. Družba ni nekakšna substanca, ampak je soudeležba ali koncert posameznikov. To pa je socialistična kultura, ki ji uspe asimilirati liberalno demokratično kulturo in ji ne gre za izumljanje refleksivnih modelov zgolj zaradi alternativnosti. Samoumevno je, da nam je danes ta kultura blizu.

Vendar pa vseeno ne bi rekel, da kaže drugi model kar spraviti v ropotarnico organicističnega socializma, v romantični antikvariat. Tudi v tej vrsti razmišljanja, zlasti v Marxovi varianti, gre prav v zvezi s posameznikom za omembo izredno pomembne teme. Mislim, na kratko povedano, na opozorilo, da se problematika individuuma lahko, v slabotni liberalnodemokratični in formalistični kulturi skrči na problematiko njegovega prostora, njegove avtonomnosti. To pa ni mogoče v socialistični kulturi. V njenem pojmovanju posameznik namreč ni samo zatirani posameznik, ki mu manjkata tako prostor kot neodvisnost. Je tudi posa-

meznik, ki je kvantitativno in kvalitativno osiromašen v možnostih, zmožnostih, potrebah, sposobnostih, skratka v vseh razsežnostih. Toda po lastni konstituciji ni takšen: individuuum, ki je sicer po naravi dovršen, ni po naravi razdrobljen, ni individualistično pohlepen in zavisten; odprt je k višjemu, k širšemu, k družbenemu. Avtonomnost potemtakem ni njegova vrednost. Sicer pa pogledjmo okrog sebe, po naši družbi množičnega blagostanja in zrele liberalne demokracije: imamo relativne, posredovane prostore avtonomije, toda s kakšnimi življenjskimi sokovi napolnujemo te prostore? Prav socialistična kultura se mora, glede na liberalnodemokratsko, odločno spoprijeti z vprašanjem reforme posameznika, njegove polnosti, njegovega razvijanja, njegove vsestranosti. To pa pomeni razumeti človekovo dovršenost kot konstitucijo, ki je polna možnosti, tudi visokih, umskih možnosti in tudi možnosti za družbenost, solidarnost.

Zanesljivo je, da je potrebno ponovno opredeliti iztočnice, ki jih je za razumevanje tega vprašanja izoblikovala socialistična kultura. Kritika individualizma bede se mi zdi ustrezna pot za razmišljanje. V socialistični kulturi mora namreč danes biti problematika posameznika tudi problematika njegovega prostora, njegove avtonomnosti, in sicer jasno in nedvoumno, brez organicističnih skušnjav. Toda problematika individuuma mora biti tudi vprašanje možnosti napolnitve tega prostora z bogato humanostjo, kulturo, z močno družbenostjo.

GIUSEPPE CHIARANTE

Svoboda vsakogar je svoboda vseh

V tem zadnjem kraju 20. stoletja se vprašanje o uveljavljanju posameznikovih vrednot in pravic, ali natančneje, vsakega posameznega človeškega subjekta, iz razumljivih razlogov zastavlja zelo drugače, kot se je zastavljalo ob zori liberalizma. Boj za ukinitvev in preseganje avtoritarnih struktur in pravil, ki so stoletja obvladovala družbena in politična razmerja, in za osvojitvev zgodovinskih »posameznikovih svoboščin« je bil seveda boj z veličastnimi kulturnimi nasledki, česar sploh ni treba poudarjati; bil je temeljna vrednota razvoja in napredka. Toda tedaj je šlo, pošteno gledano, za zahteve, ki so zadevale ozko manjšino: praktično le nastajajočo buržoazijo ali kvečjemu še kakšen naprednejši del urbaniziranih ljudskih slojev in sicer na omejenem delu sveta, na tistem, ki je že prestopil (srednja in zahodna Evropa, severna Amerika) prag industrializacije in vstopil v moderni čas.

Danes, po orjaških družbenih in političnih spremembah pa ogromne človeške množice stopajo v boj za uveljavitev svojih človečanskih pravic.